

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№3(44) 2017

Том 2

Сєвєродонецьк 2017

<i>Сінодова Ю.М.</i>	ДИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ.....		110
<i>Сірко Р. І.</i>	ЦЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	119
<i>Спицька Л.В.</i>	СОЦІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДО ВІКУ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ ЖИТТЯ.....	126
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДО ВІКУ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ ЖИТТЯ.....		126
<i>Турбан Віталія Віталіївна</i>	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ САМООБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	135
<i>Гейко Є.В.</i>	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЦІЛІСНОСТІ – ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	146
<i>Кононенко О.І., Захарчук Г.В.</i>	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОБЛЕМИ ЗАЙВОЇ ВАГИ.....	156
<i>Турбан Вікторія Вікторівна</i>	ТЕКСТ І ДИСКУРС ЗМІНИ ПАРАДИГМ.....	164
СУСПІЛЬНИЙ КОНФЛІКТ І ДИСКУРС ЗМІНИ ПАРАДИГМ.....		164

standard of «courage» or «femininity». This image bases on a variety of hobbies children. Guys, for example, begin to engage in sports, especially their powerful forms, which provide strengthening of physical strength. Girls are fond of rhythmic gymnastics, to be slim, attractive, relaxed.

Key words: consciousness, self-awareness, adolescence, formation of consciousness.

Сінодова Юлія Миколаївна – викладач-методист, спеціаліст вищої категорії, Дніпровський державний коледж будівельно-монтажних технологій та архітектури, м. Дніпро.

УДК 159.963.9.163

Сірко Р. І.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

В статті описується авторська модель професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах. Визначені мета, завдання, структура, принципи, етапи, функції, критерії, показники і методи реалізації навчальних технологій. Виокремлюємо такі блоки: концептуальний, функціональний, технологічний, оцінно-результативний. Охарактеризовано рівні підготовленості випускників.

Ключові слова: навчальна програма, професійно-екстремальна підготовка, психологія діяльності в особливих умовах..

Постановка проблеми. Система силових відомчих навчальних закладів України має відповідати меті підготовки фахівців, які б відповідали потребам діяльності в екстремальних умовах, при цьому має бути забезпечений тісний зв'язок відомчої освіти і науки з практикою.

Випускники-психологи класичних університетів, мають хорошу теоретичну підготовку, але недостатньою мірою володіють прикладними техніками і технологіями впливу на поведінку особистості в різноманітних складних життєвих ситуаціях, тому настала нагальна потреба розробити модель підготовки практичних психологів до діяльності у ДСНС, її форми, методи, зміст з метою формування професійно-важливих рис спеціаліста, які істотно відрізняється від рис психолога-практика, що працює в інших галузях народного господарства. Начальний процес повинен забезпечити майбутніх практичних психологів уміннями і навичками, які б дали змогу їм, виконуючи професійні функції, оберігати свою психіку від впливу руйнівних факторів екстремальних умов та надавати ефективну психологічну допомогу населенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз свідчить про інтерес дослідників до потенціалу моделювання в освітній галузі [1,2,3]. Згідно з термінологічним аналізом, під моделлю розуміємо схему певного об'єкта, процесу або явища, що відтворює деякі суттєві властивості системи-оригіналу, і використовується як спрощена заміна. Науковці акцентують увагу на інформаційності моделі, яка дає змогу відобразити структуру, властивості, відносини та взаємозв'язки між важливими елементами досліджуваного явища.

Мета статті – розробка та апробація в учбовому процесі авторської концептуальної моделі підготовки психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в особливих умовах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Авторська концептуальна модель задається змістом системно-комплексного підходу до професійної діяльності, яка синтезує в собі положення діяльнісного і системного підходів, і є засобом управління та опису проєктованої нами системи. Ми трактуємо модель професійної підготовки як комплексну технологічну систему, що призначена для формування фахівця, його психологічного потенціалу для ефективного розв'язання ним професійних завдань. Системність цієї технології зумовлюється:

- наявністю структурних компонентів професійної підготовки, зокрема: професійного відбору, навчання (яке включає базову теоретичну, базову практичну, професійно-екстремальну підготовки); психокорекційної та психопрофілактичної роботи.
- збереженням протягом усього функціонування єдиного предмета «Психологія діяльності в особливих умовах», що виступає в ролі системо-утворювального фактора.

Концептуальну модель професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби ми розробили виходячи з сучасної стратегії реформування освіти, відображеної в основних нормативно-правових документах. Метою розробки моделі є підвищення рівня та якості підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби у ВНЗ ДСНС України, створення можливостей подальшого працевлаштування випускників, підвищення рівня їх соціального захисту. Під концептуальною моделлю професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в особливих умовах ми розуміємо систему науково-обґрунтованих і практично-перевірених положень, що розкривають мету, завдання, структуру, принципи, етапи, функції, критерії, показники і методи реалізації навчальних технологій у процес професійної підготовки у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Запропонована нами концептуальна модель підготовки втілена в навчальний процес кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності впродовж 2010-2017 років.

У структурі побудованої нами моделі професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби ми виокремлюємо такі блоки: концептуальний, функціональний, технологічний, оцінно-результативний.

Концептуальний блок. Визначальний компонент моделі професійної підготовки фахівців-психологів ДСНС України – концептуальний, який слугить вихідним відносно інших компонентів. Концептуальний блок забезпечує визначення наступності всіх зв'язків моделі та результату, до якого ми прагнемо. На початковому етапі моделювання аналізуються загальні відомості про систему підготовки психологів оперативно-рятувальної служби, виявляються вхідні дані та те, що очікуємо «на виході», визначаються авторські підходи, відповідно до теоретико-методологічних засад. У нашій моделі: на «вході» - соціальне замовлення на підготовку психологів оперативно-рятувальної служби; на «виході» - випускники відомчих навчальних закладів з належним рівнем професійної придатності до діяльності у екстремальних умовах, з динамікою розвитку професійно-значимих особистісних якостей та сформованим рівнем професійних знань, вмінь та навичок, тобто з рівнем підготовленості випускника.

Виходячи із *соціального замовлення* на підготовку фахівців психологів для Державної служби з надзвичайних ситуацій, *мету нашої моделі* можна окреслити як підвищення рівня та якості підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби. Визначальними положеннями, які вплинули на проектування нашої моделі, є *методологічні підходи*: особистісно-діяльнісний, системно-комплексний, екстремальної психології та професійно-екстремальної підготовки фахівців. Методологічно важливими для розв'язання поставленої проблеми є низка *принципів професійної підготовки* майбутніх психологів.

При розробці концептуальної моделі професійної підготовки майбутніх психологів до діяльності в особливих умовах ми намагалися дати відповідь на три основні питання: «Чому вчити? Кого вчити? Як вчити?», що і визначило основні *завдання професійної підготовки*. Питання «Чому вчити?» визначає *цільове завдання* професійної підготовки та відображає специфіку майбутньої професійної діяльності психолога ДСНС України, функції якої мають бути відображені у змісті професійної підготовки. Друге питання «Кого вчити?» пов'язане з *акмеологічним завданням* професійної підготовки та стосується формування спеціаліста, котрий буде виконувати професійні функції в стресогених умовах, тому повинен володіти певними професійно-значимими особистісними якостями. Третє питання «Як вчити?» являється *методологічним завданням* та стосується модернізації системи підготовки психологів ДСНС України.

У *функціональній блоці* авторської моделі професійної підготовки входять її *функції, критерії та показники*. Однією з основних функцій підготовки є репродуктивна, яка дасть змогу в подальшій професійній діяльності відтворювати отримані знання, вміння та навички. Діяльнісно-операційний критерій цієї функції пов'язаний зі врахуванням специфіки

стресогенної діяльності та здатності застосовувати професійні вміння в екстремальних умовах. Показниками є: структура та стрес-чинники професійної діяльності психолога оперативного-рятувальної служби.

Наступною важливою функцією підготовки є корекційна, яка відповідає за розвиток та корекцію професійно-важливих особистісних якостей в процесі фахової підготовки. Основним для цієї функції виступає особистісно-мотиваційний критерій, а показниками є професійно-значимі якості студентів.

Навчальна функція підготовки пов'язана із змістовно-інформативним критерієм, який визначає інтегровану систему професійних знань про сутність роботи психолога в екстремальних умовах. Показниками виступають професійні знання, вміння та навички.

В основу *технологічного блоку* покладено *етапи, компоненти та методи* професійної підготовки. Модель підготовки практичних психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, на нашу думку, має бути багатокомпонентною, що дасть змогу здійснювати професійний відбір, превентивну та психопрофілактичну роботу в процесі навчання. Першим компонентом, який пов'язаний з діяльнісно-операційним критерієм, є професійний відбір при вступі абітурієнтів у вищий навчальний заклад. Цей компонент здійснюється на діагностичному етапі, який лежить в основі професійної підготовки. Другий компонент, який входить у склад особистісно-мотиваційного критерію, в контексті підготовки реалізується за допомогою психопрофілактичної та превентивної роботи у вигляді тренінгів, метою яких є попередження негативних психопатологічних реакцій, які може викликати діяльність у екстремальних умовах та розвиток професійно-значимих якостей випускників. Цей етап є коригуючий та триває впродовж усієї підготовки. Третій компонент змістовно-інформаційного критерію підготовки реалізується на етапі навчання, в процесі якого за допомогою різних видів підготовки формуються відповідні знання, вміння та навички, необхідні для професійного становлення особистості.

Важливою складовою технологічного блоку є *суб'єкти та об'єкти* професійної підготовки. *Об'єкт* професійної підготовки – це студенти та курсанти відомчих навчальних закладів, які проходять навчання за спеціальністю «Психологія». *Суб'єктами* виступають працівники вищого навчального закладу: психологи, медики, керівництво курсів (заступники начальників курсів з виховної та соціально-психологічної роботи), викладачі профільюючих кафедр.

Професійний відбір. За допомогою експериментального дослідження нами визначені три групи основних особистісних властивостей, які необхідно діагностувати та враховувати при професійному відборі: когнітивні, характерологічні та мотиваційні. До першої групи когнітивних професійно-важливих якостей належать: високий рівень концентрації, стійкості та розподілу уваги; високий рівень вербального мислення; великий об'єм оперативної пам'яті; висока лабільність нервової системи та темп реакцій. Друга група пов'язана із характерологічними професійно-важливими якостями,

такими як: здатність до самоактуалізації; комунікабельність та гнучкість у спілкуванні; чуйність (емпатійність); емоційна стабільність; розвинуті вольові якості та компенсаторні захисні механізми психіки. Третю групу становлять мотиваційні професійно-важливі якості: екстернальний локус-контроль, здатність до прогностичності власної діяльності; внутрішня процесуальна мотивація; мотивація досягнення успіху.

Психопрофілактика. В концепції передбачена профілактична та корекційно-розвиваюча робота, які спрямовані на усунення впливу екстремальних факторів, що формують деструктивні настанови і негативні емоційні стани та формують адекватну реакцію на надзвичайні ситуації.

Підвищення ефективності цього напрямку діяльності багато у чому буде залежати від засобів запобігання, профілактики та позбавлення від гострих і хронічних захворювань та розладів нервової системи, які є результатом постійних емоційних стресів. Негативну дію стресогенних факторів, що тарпляються у діяльності працівників ДСНС України, можна досить ефективно компенсувати психологічною підготовкою особистості. Значне місце у цьому всебічному процесі займає психопрофілактична та превентивна робота, яка має здійснюватися як у період навчання у вищому спеціалізованому навчальному закладі, так і під час професійної діяльності. З цією метою у навчальний план включені психопрофілактичні тренінги, які дають змогу зменшити вплив негативних чинників на психіку, усвідомити неадаптивні форми поведінки, а також набути навичок ефективного міжособистісного спілкування: «Тренінг особистісного зросту», «Тренінг комунікативності», «Мотиваційний тренінг», «Тренінг профілактики адиктивної поведінки», «Тренінг сенситивності», «Тренінг саморегуляції». Участь у цих тренінгах, з однієї сторони, формує у студентів вміння та навички психотренінгової роботи, з іншої сторони, оскільки вони є безпосередніми учасниками, - покращує їх комунікативність, стресостійкість, мотивованість до успіху у професійній діяльності, знижує ризик виникнення узалежненої поведінки.

Професійна підготовка фахівців-психологів до екстремальних видів діяльності має особливості в змісті як наукового, так і прикладного компонентів. Науковий компонент включає методологічний і прикладний аспекти. Методологічний, пов'язаний зі знаннями проблем загальної, вікової, соціальної, екстремальної психології, безпеки життєдіяльності, медицини надзвичайних ситуацій. Прикладний – полягає у розв'язанні проблем, породжених специфікою діяльності.

В процесі підготовки фахівця-психолога для роботи в екстремальних умовах ми виділяємо три умовні блоки:

- базова теоретична підготовка (загально-теоретична та спеціально-теоретична) – вивчення класичних психологічних дисциплін, що здійснюються традиційними методами (лекції; семінарські, практичні та лабораторні заняття; написання курсових та кваліфікаційних робіт);

- базова практична підготовка – опанування прикладних навичок та вмінь, яке здійснюється у активних та інтерактивних формах навчальної роботи (участь у тренінгах, воркшопах, майстер-класах, практичних семінарах та дискусіях);

- професійно-екстремальна підготовка – оволодіння знаннями та навичками психологічних технологій професійної діяльності у екстремальних ситуаціях, які формуються в процесі викладання спеціалізованих навчальних дисциплін, практичних занять на базі психолого-тренувального полігону та навчальних практик.

Оцінно-результативний блок моделі пов'язаний зі створенням критеріально-діагностичного апарату, який дає змогу діагностувати рівень підготовленості випускника та на цій основі визначити загальну ефективність професійної підготовки. Система контролю включає відповідність побудови процесу підготовки вимогам акмеограми психолога оперативного-рятувальної служби та галузевим стандартам освіти.

У розробленій нами акмеограмі психолога ДСНС України визначені основні завдання (психодіагностичне, просвітницько-профорієнтаційне, психокорекційне, психопрофілактичне) та напрями діяльності практичного психолога ДСНС (кадрово-атестаційний напрям, напрям психологічної допомоги, аналітично-дослідницький напрям, профорієнтаційно-просвітницький напрям); виокремлені найбільш стійкі і стабільні властивості психологів ДСНС України, які включають три класи окремих елементів професійно-важливих якостей: когнітивні, характерологічні та мотиваційні. Саме врахування цих груп якостей спрямувало нас розробити та впровадити психокорекційні тренінги у процес фахової підготовки.

Оцінка ефективності розробленої нами та впровадженої моделі професійної підготовки здійснюється на основі оцінки рівня підготовленості випускників, який визначається за такими показниками: належний рівень професійної придатності індивіда до діяльності в екстремальних умовах; динаміка розвитку когнітивних, характерологічних та мотиваційних професійно-значимих якостей в процесі фахової підготовки; сформованість загальнонаукових, прикладних та професійно-екстремальних знань, вмінь та навичок. Отже, психолог ДСНС України повинен мати: загальнонаукові знання із загальної та історії психології, психодіагностики, психокорекції, вікової, педагогічної, експериментальної та інших галузей психології, психіатрії, профорієнтації та профвідбору; професійно-екстремальні знання: із психології кризових ситуацій, психології діяльності у особливих умовах, психології посттравматичної реабілітації, психології безпеки, медицини надзвичайних ситуацій, нормативних документів системи ДСНС України; прикладні знання: засоби ефективного психологічного впливу на групу та особистість в екстремальних умовах, методи психодіагностики придатності особистості до професійної діяльності, методики навчання та практичного застосування

психологічних знань, засоби консультивання, тренінгу та психотерапії відповідно до запитів практики.

Визначено три *рівні підготовленості* випускників: низький (елементарний), середній (частково-пошуковий), високий (творчодослідницький). Відповідно до комплексного критерію низький рівень підготовленості характеризується задовільною успішністю, станом апатії в екстремальних ситуаціях, низькою професійною мотивацією. Середній рівень підготовленості відзначається посередньою успішністю та професійною мотивацією, станом лихоманки в надзвичайних умовах. Високий рівень підготовленості діагностувався у осіб, які відмінно навчаються, мають сильне прагнення працювати за професією, у ризико-небезпечних ситуаціях реагують станом бойової готовності.

Висновок. Розроблена нами модель є гнучкою, динамічною, вона пов'язана з середовищем своєї реалізації – процесом підготовки психологів до діяльності в екстремальних умовах. Модель доцільно сприймати як замкнутий, керований та регульований процес, виокремлені блоки не можна розглядати ізольовано, вони взаємодоповнюють та взаємозумовлюють один одного. Реалізація розробленої та експериментально перевіреної моделі як цілісне впровадження авторських концептуальних ідей сприятиме підвищенню ефективності підготовки психологів відомчих навчальних закладів до ризиконебезпечної діяльності.

Література

1. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. – Львів: «СПОЛОМ», 2004. – 376с.
2. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607с.
3. Рабочая книга практического психолога: пособие для специалистов, работающих с персоналом /под ред. А.А.Бодальова, А.А.Деркача, Л.Г.Лаптева. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 460 с.

Транслітерація

1. Kozyar M.M. Ekstremal'no-profesiyana pidhotovka do diyal'nosti u nadzvychaynykh situatsiyakh. – L'viv: «SPOLOM», 2004. – 376s.
2. Stolyarenko A.M. Ekstremal'naya psikhopedahohyka. – M.: YuNITI-DANA, 2002. – 607s.
3. Rabochaya knyha praktycheskoho psykholoha: posobyе dlya spetsyalystov, rabotayushchykh s personalom /pod red. A.A.Bodal'ova, A.A.Derkacha, L.H.Lapteva. – M.: Yzd-vo Yn-ta psykhoterapyu, 2001. – 460 s.

Сирко Р.И.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ ОПЕРАТИВНО-

СПАСАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ

В статье описывается авторская модель профессиональной подготовки будущих психологов оперативно-спасательной службы к деятельности в экстремальных условиях. Определены цель, задачи, структура, принципы, этапы, функции, критерии, показатели и методы реализации обучающих технологий. Выделяются следующие блоки: концептуальный, функциональный, технологический, оценочно-результативный. Охарактеризованы уровни подготовленности выпускников.

Ключевые слова: учебная программа, профессионально-экстремальная подготовка, психология деятельности в особых условиях ..

Sirko R.I.

CONCEPTUAL MODEL OF PROFESSIONAL PREPARATION FOR FUTURE PSYCHOLOGISTS OF THE OPERATIONAL-LABOR SERVICE FOR EXTREMELY ACTIVITIES

The article describes the author's model of professional training of future psychologists of the operational-rescue service for activities in extreme conditions. The goals, tasks, structure, principles, stages, functions, criteria, indicators and methods of realization of educational technologies are defined. We distinguish the following blocks: conceptual, functional, technological, evaluative and productive. Levels of preparedness of graduates are characterized.

Keywords: curriculum, professional-extreme preparation, psychology of activity in special conditions.

Сірко Роксолана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, заступник начальника кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

УДК 316.6:159.922.62

Спицька Л.В.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ ЖИТТЯ

В статті проведено структурно-функціональний аналіз процесу адаптації особистості зрілого віку в кризові періоди життя. Показано, що інтерес становлять дослідження системної соціальної адаптації, пов'язаної з критеріями внутрішнього і зовнішнього плану в зазначені періоди. Зокрема, до внутрішніх критеріїв віднесено психоемоційну стабільність, особистісну конформність, стан задоволеності, відсутність дистресу, відчуття загрози і стану емоційно-психічної напруженості. До зовнішніх критеріїв зараховано відповідність реальної поведінки особистості установкам суспільства,